

Azərbaycan adət-ənənələri: gəlinköçürmə...

Gəlinin atası evindən çıxması və er evinə qədəm qoyması zamanı ayrı-ayrı bölgələrdə müxtəlif adət və ayinlər icra olunurdu. Adətən, gəlin gətirməyə gedənlər qız evindən bir şey oğurlamağa çalırdılar. Qızın anası isə buna yol verməmək üçün gəlinin qurşağına bir çörək bağlayar və ya qoltuğuna bir çörək verər və bununla bildirirdi ki, qızını çörəklə yola salır. Qız evindən gəlinlə birlikdə çörək aparıldığına görə oğurluq etmək olmazdı. Bu, düz-çörəyə hörmətsizlik sayılırdı.

Qəzənfər Rəcəbli yazır: "Ata evindən çıxmasına yaxın gəlin al duvaq altında otağın ortasında "bəxt güzgüsü" ilə üz bəzəyirdi. Gəlini aparmağa gələn onun üzünü görməməli idilər. Gəlinin duvağını yalnız er evində gərdəkdə bəy oğlan qaldırmalı idi. Qızın atası və belini bağlayan qayını qollarından tutub, onu çırağın ətrafında üç dəfə dolandırardılar. Gəlin otaqdan çıxanda, qapı ağzında döşəməyə üzüqoylu atılmış şüşə və ya saxsı boşqabı sındıraraq, keçməli idi ki, er evinə "bədbəxtlik" aparmasın. Gəlini qapıdan çıxarkən, müqəddəs "Quran"ın altından keçirdilər. Qapının astanasında atası və əmisi, yaxud dayısı onu dayanırdı. Oğlan adamı burada kəbin kağızını saxlamaq üçün qızın anasına təqdim etməli idi. El adətine görə, oğlan adamı kəbin kağızı ilə birlikdə qızın anasına "süd pulu" adlanan müəyyən məbləğ "halallıq" pulu da verməli idi.

Şəhər yerlərində gəlini faytonla aparardılar. Faytona əvvəlcə qızın yengəsi oturardı. Onun əlində içərişi şirniyyatla dolu bağlama olardı. Sonra gəlin qızın atası və əmisi onu faytona mindirərdilər. Onun dalınca isə oğlan yengəsi faytona minərdi. O, əlində yanan çırağı tutardı. Faytonçunun yanında oturmuş oğlan uşağının əlində gəlinin "bəxt güzgüsü" olardı. Gəlini apararaq fayton yavaş getməli idi ki, piyadalar onunla ayaqlaşsa bilsinlər. Gəlin karvanını əllərində məşəllər tutmuş cavanlar müşayiət edərdilər".

Kənd yerlərində gəlini at arabası, yaxud da at ilə aparardılar. Görünür, el arasında gəlinin er evinə köçməsi üçün işlədilər "gəlin atlanması" ifadəsi də gəlinin atla aparılması ilə əlaqədar deyilmişdir.

Akademik Teymur Bünyadovun "Dedim ki, yadigar qalsın" kitabında ailə haqqında aşağıdakı müdrik sözlər deyilir:

* Adət-ənənəni unudan, anasını da unudar.

* Ağayana kişinin yaraşığıdır. Ağacın kökünü kəsən öz kökünü kəsər.

* Ağillı oğul ataya dostdu, qar-daşdı.

* Ağilsiz adam hədyan danışar.

* Ailəsiz həyat heçdi-puçdu.

* Ailəsi möhkəm olan alınmaz qaladı, basılmaz eldi.

Gəlin araba ilə aparıldıqda, yengələr onun yanında oturur və çörək bağlamasını, çırağı və "bəxt

güzgüsü"nü əllərində tutardılar. Gəlin arabasını, bir qayda olaraq, qızın qardaşı sürərdi. Gəlin at ilə aparıldıqda isə, yengələr başqa ata mindirilərdilər. Gəlin aparmaq üçün nəzərdə tutulmuş at qırmızı rəngli parça ilə bəzədilər və bəy evinə qədər yedəkdə aparırdı. Gəlin atla aparılan zaman iki gənc yol boyu sağ və sol üzəngiləri tutub onu müşayiət edərdilər. Zəngəzur bölgəsində isə gəlinin ardınca gəlmiş bəy oğlanın sağdışı gəlini ata mindirib öz arxasında oturdur, soldışı isə atın cilovunu tutardı. Aran bölgələrində gəlini keçmişdə iki hürgüclü dəvə ilə də aparırdılar. Bu məqsədlə bəzədilmiş dəvənin üstündə kəcavə qurular, kəcavənin etəklərindən zınqırov asılırdı. Gəlin apararaq karvanın önündə at belində boy oğlanın böyük qardaşı (yaxud atası, əmisi və ya dayısı) gedərdi və gəlin axşam aparıldığına görə karvanı əllərində məşəl tutan cavanlar müşayiət edərdilər. Gəlin karvanının qabağını yol boyu cavanlar və uşaqlar ip (sicim) ilə kəsərdilər. Oğlan adamı o saat onlara xəlet və ya pul verib yolu açırdı. Bu minvalla gəlin gətirən karvan bəy oğlanın evinə gəlib çatardı.

Q.Rəcəblinin fikrincə, gəlin faytondan və ya atdan düşürülüb, bəy evinə yaxınlaşanda, evvanda durmuş bəy oğlanı və ya bacısı onun başına noğul, konfet və xirda metal pul səpərdi. Uşaqlar isə həmin şeyləri yerdən yığıb sevinirdilər. Çox vaxt gəlin həyətdə girəndə, ayağı altında qoç da kəsərdilər. Bəzi bölgələrdə gəlin evin qapısına yaxınlaşan zaman ayaqları altına maşa, şiş, nal və s. demir eşya atardılar ki, er evində onun yeri demir kimi möhkəm olsun. Gəlinə öncə, evə onun çırağı, bəxt güzgüsü və çörək bağlaması aparırdı.

Gəlin otağa daxil olduqdan sonra qız və gəlinlər onu dövrəyə alıb, "xoş gəldin", - deyərək qucaqlayıb öpər və otağın yuxarı başında divar boyu döşənməmiş döşəkçələrin yanına apararaq, bir müddət ayaq üstə saxlardılar. Adətə görə, qayınata və ya qayınana gəlib, gəlinə "dızdayağı" olaraq qiymətli hədiyyə vəd etməli və oturmasına icazə verməli idi. Gəlin döşəkçə üstə oturduqdan sonra qucağına 3-5 yaşında bir oğlan uşağı otuzdurub "oğullu-qızılı olsun", - deyərdilər.

Bəy toyun əvvəlki günlərində mağarda oturmazdı. O, başqa evdə (əmisigildə, dayısıgildə, sağdışıgildə və ya qonşuda) yoldaşları ilə birlikdə kiçik bir məclis qurur, yeyib-içər, əylənərdi. Bəy məclisini idarə etmək üçün bir nəfər "xan" seçərdilər. "Xan" böyük səlahiyyətə malik idi və bəy evindən başqa, məclisin bütün iştirakçılarını cərimə edə bilirdi. Toyun sonuncu axşamı gəlin gətirildikdən sonra isə bəy musiqi sədalari altında mağara gətirilirdi, toy şənliyi daha da canlanırdı. Bəy mağarının yuxarı başında xüsusi düzəldilmiş yerdə öz sağdışı və soldışı ilə birlikdə oturardı.

Q.Rəcəbli yazır: "Toyun sonuncu bəy tərifi olardı. Bəy tərifi adətə "bəy durma", "bəy oturma" və "bəy başı" da adlanmışdı. Bu zaman bəy oğlan öz sağdışı və soldışı

şılı ilə birlikdə mağarın ortasında qoyulmuş masanın arxasında oturur və ya ayaq üstə dururdu. El aşığı və ya xanəndə bəy şənini təriflər deyər, onun ata və anasından başlayaraq, bütün yaxın qohumlarını, dost-tanışlarını bəy xəlet verməyə dəvət edərdi. Bəy xəlet və rənərlərin çoxu sağdışı və soldışı da xəlet verirdi. Bəy xalaları, bibiləri və digər yaxın qohumları olan qadınlar xonçalarla təbrikə gəlir və bəy, sağdışı və soldışı boynuna qiymətli parçalardan xəletlər salırdılar. Bəy tərifi sonradan bəy oğlanın anası, bacı-qardaşı və bütün qohum-əqrəbası onun başına toplaşaraq bir qədər oynadıqdan sonra təbrik edib dağılışırdılar. Bəy oğlanın sağdışı və soldışı isə onu mağardan çıxarıb gərdək, otağına qədər ötürərdilər. Toyun bu sonuncu gecəsi "zifaf gecəsi" adlanırdı.

Zifaf gecəsinin səhəri günü bəy evdən çıxıb sağdışıgildə gedərdi və yoldaşları onun başına toplaşırdılar. El adətine görə, həmin gün cavan uşaqlar məhəllənin həyətlərinə girib toyuq tutardılar. Bəy şərəfinə üç gün məclis qurulardı. Yalnız axşamlar yoldaşları bəy gətirib evə ötürərdilər.

Gəlin isə üç gün gərdəkdə qaldı. Zifaf gecəsinin səhəri günü gəlinin anası quymaq bişirər, üstünə darçın və bal töküüb yengə ilə bəy evinə göndərirdi. Günorta və axşam yeməklərini isə gəlinin qayınanası hazırlayıb kiçik qızlarından biri ilə göndərirdi, evdə kiçik qız uşağı olmayanda, qayınana özü qapını döyüb açar və xörəyi qapı arasından otağa qoyardı".

Gərdəkdə oturmağın üçüncü günü "üzə çıxdı" mərasimi olurdu. Bu el adətə çox yerdə "üç gün" adlanırdı. "Üç gün"də oğlanın anası xörək hazırlayır və yaxın qohum və qonşu qadınları "gəlin gördü"yə dəvət edərdi. Qonaqlar toplaşdıqdan sonra qayınana gəlini çağırdırdı. Yengə təzə gəlini geyindirib, qonaqların üzünə çıxarırdı. Gəlin hamıya salam verib, bir tərəfdə ayaq üstə dayanırdı. Quba şəhərində təzə gəlin yengəsi ilə bərbər gəlib qonaqlara salam verdikdən sonra əlindəki gülabandan qayınanasının, sonra isə başqalarının əlinə gülab tökmə adətə də var idi. Qonaqlar gəlinə "Xoş qədəm olasan, ayağın düşərli olsun, ulduzların barışsın", - deyərdilər. Sonra qayınanası gəlinə yer göstərirdi, onu oturdardı. Gəlini görməyə gələn, ona hədiyyə verərdi. Azərbaycanın bəzi bölgələrində (Yardımlı rayonu ərazisində) gəlin yeddi gün gərdəkdə qalmalı idi və yalnız səkkizinci gün yengəsi onu "üzə çıxdı" mərasiminə aparırdı.

"Üzə çıxdı"nın səhəri günü gəlin aftafa-ləyəni götürüb qayınata, qayınana və qayınalarının əlinə su tökməklə yeni ailəsinin həyatına qoşulardı. Gəlin ərinin valideynlərinə "qayınata" deyil, adətən, ərinin dililə "ata" və "ana", qayınalarına və baldızlarına isə, "qardaş" və "bacı" ifadəsi əlavə etməklə, adları ilə müraciət edərdi.

Gəlin qırx gün öz həyətlərindən bayıra və camaat arasına çıxmazdı, hətta atasıgildə də gedə bilməzdi. Bu müddətdə onun "çillə"yə düşməsindən ehtiyat edərdilər. Qırx gündən sonra baldızı və ya

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

qayınanası gəlini camaat arasına çıxarar, özləri ilə bulaq başına aparardılar. Gəlinin atası da qızlarını yalnız qırx gündən sonra qonaq çağırırdı. Gəlinin atası evinə qonaq çağırılması "ayaq açdı" adlanırdı. "Ayaq açdı" vaxtı gəlinin atası qızına xalça, sağmal heyvan və b. qiymətli bir hədiyyə verərdi. Bəzi ailələr kürəkənlərinə, hətta at da bağışlayardılar. Odur ki, gəlin köçmüş qızın atası evinə "ayaq açdı" mərasimi həm də "kürəkən görümcəyi" adlanırdı. Qayınata və qayınana üçün "kürəkən" olan qızın əri, qayın və baldızlar, habelə digər qohumlar üçün "yezne" adlanırdı. Azərbaycanın Şirvan, Gəncə, Qazax, Borçalı və Göyçə bölgələrində qızın əri üçün "kürəkən" sözünün əvəzinə, "göy" sözü işlədilir. "Kitabi-Dədə Qorqud"da "kürəkən" və "yezne" adlanırdı. Azərbaycanın bir çox bölgələrində müasir dövrdə də "kürəkən" mənasında işlədilər "göy" sözü zəmanəmizdəki gəlib çıxan qədim Oğuz "göykü" sözünün qısaldılmış formasıdır.

T.Bünyadov ailə həyatı və həyat yoldaşını yüksək dəyərləndirərək yazır:

* Arvaddan yarımayan, övladdan çətin yarıyar.

* Arvadını itirən kişi, yetimdən də betərdi.

* Arvadağızdan nə kişi?

* Arvad tikən evi, fələk də yıxa bilməz.

* Arvad yıxan ev çətin qurular.

* Atalı-analı üreklili olar.

* Ataya ata demək asan, oğul

olmaq çətin.

Bundan başqa T.Bünyadov ailə müqəddəsliyi və ana müqəddəsliyi haqqında dəyərli sözlər deyibdir:

* Ana oğul çiyində getsə, cənətlilik olar.

* Ana laylası ana dünyasıdır.

* Ana da müqəddəsdə, ailə də müqəddəsdə.

* Ana dilini bilməyən, ana laylasını da bilməz.

* Ana səni dünyaya gətirib, indi sən ona dünyanı göstər.

* Ana südü emməyən anasının, ata öyüdü görməyən atasının qədərini bilməz.

* Ana da candan əziz, bala da candan əziz.

* Ana da birdi, vətən də bir.

* Ana dünyadı, balası dünya qəder.

* Anasına baxan, balasına da baxar.

* Analıqın yaxşısı da ələ düşməz, yamanı da

* Ananı əzizləyən behiştlikdi.

* Ana itirən balanın dərdi sağalmaz.

* Ananı balasından ayıran cəhənnəm odunda yanar.

* Anaya həsrət vətənə həsrətdi.

* Anaya məhəbbət vətənə məhəbbətdi.

* Anasına qayıdanı Tanrı lənətlər.

* Anasını itirən quzu ağciyər olar.

* Anasız qalanın ana, balasız qalanın bala dərdi dözülməz.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru